

ПЕРЕДУМОВИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Н. С. Маркова, кандидат економічних наук

Розвинуті країни орієнтуються на формування економіки знань, підкріплюючи безліччю аргументів цей вибір. Це і максимально ефективне формування й використання інтелектуального потенціалу нації, і застосування сучасних інформаційно-комунікаційних засобів, і створення конкурентоспроможних продуктів, і збільшення ВВП за рахунок збільшення експорту інтелектуально-орієнтованої продукції. Вибір кола дослідження також обумовлений спробами вітчизняних політиків, підприємців, науковців розробити та обґрунтувати комплекс заходів для формування саме цього типу економіки.

Більшість дослідників [1, 3] вважають, що суспільство, засноване на знаннях, недоцільно ототожнювати з інформаційним суспільством, адже останнє є першим етапом розвитку, на якому формуються лише передумови знаннєвої економіки. За наявності відповідної інституційної системи, що здатна перетворити дані в знання, може скластися суспільство знань.

Існує й інший підхід до генезису економіки знань, який пропонує О. Б. Шевчук [7], згідно з яким первісною гранню інформаційної економіки є «економіка знання». Причому більш широким значенням науковець наділяє поняття «інтернет-економіка», адже воно характеризується широким застосування технологічних і комунікаційних мереж. О. Б. Шевчук робить подібні висновки з огляду на те, що вважає найпростішими визначеннями інформації – відомості, дані та знання (інформація є своєрідним втіленням знань). Цей підхід є неправомірним, адже в ряді наукових праць [1, 3] наведено логічну послідовність створення знань: дані – інформація – знання. «Дані – це набір дискретних, об'єктивних факторів, інформація – сукупність даних, упорядкованих з певною метою, що надає їй зміст, а знання

– дійова, що має зміст, інформація, готова до продуктивного використання» [4, с. 108–109]. Причому знання акумулює досвід, цінності, експертне розуміння як основу для інтеграції інформації. Якщо знання формалізоване, кодифіковане (явне, яке можна передавати), то це спрощує процес його трансферу за допомогою телебачення, газет, журналів, книг, Інтернету, а якщо неявне, неформалізоване (досвід, інтуїція, враження), – то тільки при особистісному спілкуванні, адже його передача залежить від здатності отримувача розуміти, чути й пізнавати особливості знань, що йому надаються. Основна відмінність знань від інформації полягає в тому, що знання люди застосовують для того, щоб інтерпретувати інформацію, розпізнавати, робити висновок про доцільність використання та подальшого її накопичення. Як зазначають дослідники [6], знання – це продукт людської діяльності з осмислення інформації. Знання – це аналіз і синтез інформації з певної проблеми. Автор статті вважає, що первісним при розвитку суспільства знань є інформаційне суспільство, адже останнє лише надає широкі можливості для отримання інформації, робить доступ до неї більш легким. Мова йде про загальнонаукову інформацію, що є засадою пізнання законів розвитку природи та суспільну, що відображає результати використання суспільством загальнонаукової базової інформації [6], а не про внутрішньо-корпоративну або секретну інформацію. При цьому, по-перше, знання виступають результатом розумової діяльності індивіда з генерації даних та інформації, по-друге, за вигідних умов товаром при здійсненні купівлі-продажу ідей, розробок, утілених у них носієм знань. Ураховуючи це, науково-розумова діяльність у знаннєвомісткій економіці повинна забезпечити розповсюдження інформації, її легкий дос-

туп для широких верств населення, а також пріоритет зростання країни за рахунок використання нематеріальних активів.

Якщо розглядати інформацію як основний ресурс для створення знань, а враховуючи зміст попередніх висновків, це так і є, то для формування знаньнеомісткої економіки необхідно знаходити, розвивати та примножувати джерела інформації, до яких можна віднести: друкарські видання, радіо, телебачення, Інтернет, спілкування, інтерв'ювання тощо. З

метою дослідження рівня розвитку цих джерел інформації в нашій країні та порівняно з іншими типами економік проаналізуємо статистичні дані, зібрані Інститутом статистики ЮНЕСКО. Серед засобів масової інформації можна виділити радіо, телебачення, газети, журнали. Згідно з даними Інституту, Україна характеризується наступною динамікою показників щодо розвитку радіо- та телемовлення (табл. 1–2).

Таблиця 1

Характеристика радіомовлення та телебачення у різних країнах світу у 2005 р. [8]

Країна	Відсоток державних радіоканалів із загальнонаціональним покриттям, %	Відсоток державних телеканалів із загальнонаціональним покриттям, %	Загальна кількість радіоканалів, од.	Загальна кількість телеканалів, од.
Нігерія	2,0	0,7	101	137
Панама	0,7	–	275	71
Португалія	37,5	50,0	8	8
Словаччина	83,3	100,0	6	2
Україна	4,2	5,1	261	274
Франція	8,9	...	56	23
ЮАР	26,3	75	19	4

Таблиця 2

Характеристика мовного часу у деяких країнах світу в 2005 р., % [8]

Країна	Відсоток щорічного телевізійного часу на науку та освіту	Відсоток щорічного телевізійного часу на фільми та серіали	Відсоток щорічного телевізійного часу на культуру та мистецтво	Відсоток щорічного радіомовного часу на науку та освіту	Відсоток щорічного радіомовного часу на культуру та мистецтво
Куба	26,9	17,4	6,4	3,6	4,5
Китай	75,8	1,4	2,8	7,1	6,2
Польща	15,9	15,8	0,7	7,0	1,5
Португалія	1,9	8,8	0,9	0,2	2,7
Словаччина	1,6	30,0	0,4	–	–
Україна	–	–	–	7,7	22,8

Відсоток державної власності у теле- та радіомовленні в Україні є мінімальним порівняно, наприклад, з Португалією, Словаччиною, Францією, ЮАР тощо. Поряд з цим радіослухачі та телеглядачі мають можливість величезного вибору відповідних каналів, що надає широкі можливості для розповсюдження інформації серед населення країни.

Порівняно із представленими країнами

Україна має найбільший відсоток радіомовного часу на науку та освіту – 7,7 %, а Китай приділяє зазначеній тематиці на телебаченні величезне значення – 75,8 %, що й обумовлює його надшвидкі темпи розвитку порівняно з іншими країнами світу. Так, зростання ВВП Китаю упродовж 2008 р. становить 9,8 % [5] проти 2,1 % в Україні [9].

Інформація про розповсюдженість газетних видань наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Характеристика газетних видань у різних країнах світу у 2004 р. [8]

Країна	Середній тираж газет, що виходять щоденно, на 1 тис. мешканців країни	Середній тираж газет, що виходять не щоденно, од.	Загальна кількість суспільних газет на 1 млн мешканців країни
Австрія	311,39	–	27,63
Естонія	190,6	229	120,89
Китай	74,1	98 662	–
Польща	113,6	–	0,37
Росія	91,78	164 070	11,52
Словаччина	125,69	2 853,102	48,27
Україна	130,95	81 462	1,44

Середній тираж щоденних газет у розрахунку на одного мешканця країни в Україні становить 130,95 одиниць, що на 76,72 % більше ніж у Китаї, на 15,28 % – ніж у Польщі, на 42,68 % – ніж у Росії. Поряд з цим у Нідерландах зазначений показник в 2,3 рази перевищує значення нашої країни. Ураховуючи обраний нашою державою напрям до набуття статусу країни

із знаннєвомісткими технологіями, в Україні випускається незначна кількість суспільних газет в розрахунку на 1 млн мешканців, що становить 1,44; а це в 19,2 рази менше значення Австрії, в 84 рази – Естонії, в 33,5 рази – Словаччини.

Ще одним джерелом отримання інформації і знань є бібліотеки (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика функціонування бібліотек [8] у 1996 р.

Країна	Кількість зареєстрованих користувачів, ос.	Обсяги річних поповнень літературних видань, од.
Австрія	865360	1392979
Естонія	387425	462578
Китай	5291000	7973000
Нідерланди	67000403	2550214
Німеччина	371699902	6873056
Польща	7175990	3983336
Росія*	50490500	16794890
Словаччина	766127	523464
Україна*	17291800	1813320

* Дані представлені за 1999 р.

Порівняно з розвиненими країнами Сходу та Заходу можна констатувати факт того, що бібліотеки є досить розповсюдженим місцем безкоштовного отримання знань в Україні, адже за їх допомоги користувачі можуть довідуватися інформацію про останні події в світі, вивчати історичний досвід розвитку численних подій і процесів, брати участь у зустрічах з відомими діячами науки та мистецтва, які організовують на базі бібліотек, тематичних семінарах тощо. Щодо бібліотечного фонду, то темпи їх поповнення відстають від анало-

гічних порівняно з іншими країнами світу.

Таким чином, джерела отримання інформації в Україні мають резерви розвитку, але залишковий принцип фінансування телекомунікаційної сфери звужує можливості для кінцевих споживачів отримувати безкоштовну або дешеву інформацію, що гальмує створення знаннєвомісткої економіки.

В. Макаров і Г. Клейнер [3] стверджують, що ефективність економіки знань з місії, цілей і стратегії будь-якого суб'єкта, що свідчить про доцільність розробки та функціонування

державного механізму формування економіки знань. Цілий ряд документів регулюють відносини у сфері становлення економіки знань. Так, в Указі Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» від 12.02.2007 р. № 105/207 [10] зазначено про посилення негативного зовнішнього впливу на інформаційний простір України, що загрожує розмиванням суспільних цінностей і національної ідентичності; недостатніми залишаються обсяги вироблення конкурентоспроможного національного інформаційного продукту; наближається до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем у галузі державного управління, фінансової і банківської сфери, енергетики, транспорту, внутрішніх і міжнародних комунікацій тощо. Тому об'єктом пріоритетної уваги держави має стати активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та

інформаційно-комунікаційній галузях, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому світі.

Посилаючись на статистичні дані, можна визначити, в якій мірі внутрішнє середовище країни сприяє розвитку інформаційної економіки і, нарешті, економіці знань. Причому розвиток економіки знань окремої країни залежить від дії низки чинників, а серед основних автор виділяє рівень розвитку освіти, комунікаційних технологій, науки та інноваційної діяльності. В економіці зазначеного типу знання акумулюються в освіті, науці, промисловості. Тому доцільно проаналізувати цей простір з метою виділення проблемних зон, пріоритетів і розробки рекомендацій.

Дані, що характеризують освіту, наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Показники рівня розвитку освіти в Україні в 2006–2007 рр. [8]

Показники	2006 р.	2007 р.
Частка державних витрат на освіту у ВВП, %	6,3	5,4
Загальні витрати на освіту, у % до національного доходу	5,9	–
Частка витрат на вищу освіту у загальних витратах на освіту, %	6,2	6,0
Загальна кількість випускників вузів, осіб, всього, у тому числі:	521772	558823
- загальноосвітні, економічні й правові науки	230567	244944
- інженерія, промисловість і конструювання	107112	113475
Кількість іноземних студентів, осіб, всього, у тому числі:	26623	29614
- студенти з Російської Федерації	4362	4534

Показники фінансування освіти в Україні упродовж 2006–2007 рр. скорочуються, а кількість випускників зростає. Так, кількість випускників вищих навчальних закладів за відповідний період збільшилася на 7,1 %, у тому числі тих, хто отримав освіту за загальноосвітніми, економічними або правовими науками – 6,24 %, інженерією, промисловістю, конструюванням – 5,94 %. Ця тенденція відбувається на тлі нестачі кваліфікованих економістів, інженерів, технологів. Проте рівень безробіття у цей час був найнижчим (2007 р. – 6,9 %), що неможна сказати про 2009 р. – очікуваний рівень безробіття становив близько 9 %. Тому й стає актуальним питання про

можливість працевлаштування випускників вузів, кількість яких збільшується щороку.

У табл. 6 наведені дані про розподіл джерел фінансування на дослідження та розробки в Польщі, Росії та Україні за 2005–2006 рр.

Найбільша питома вага у розподілі джерел фінансування досліджень у трьох країнах належить державі, але з різною часткою у сукупних витратах. Так, в Україні держава фінансує лише 42,8 % есіх досліджень, тоді як в Росії – 61,9 %. Причому в нашій країні іноземні інвестори займають вагому частину ринку досліджень – 24,4 %, використовуючи на благо своїх країн інтелект, професіоналізм, винахідливість вітчизняних науковців, послаблюючи

таким чином інноваційну міць держави. Роль вищих навчальних закладів у фінансуванні розробок і досліджень є мінімальною як в Україні (0,1 %), так і в Росії (0,4 %) та Польщі

(2,9 %). Цей факт зменшує значущість вищої освіти та її вплив на хід інноваційного розвитку, що йде в протиріч з відомою триєдністю «освіта – інновації – підприємство».

Таблиця 6

Розподіл джерел фінансування на дослідження та розробки, % [8]

Країна	Джерела фінансування		Зарубіжні інвестори		Підприємства		ВНЗ		Держава		Приватні неприбуткові організації	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Польща	5,7	7,0	33,4	33,1	2,9	2,1	57,7	57,5	0,3	0,3		
Росія	7,6	9,4	30,0	28,7	0,4	0,6	61,9	61,2	–	0,1		
Україна	24,4	–	32,3	–	0,1	–	42,8	–	0,4	–		

З огляду на проведений аналіз можливостей переходу до знаннєвої економіки, створення умов для розвитку та підтримки інноваційної діяльності можна виділити коло проблем, з якими стикається Україна:

- нерозвиненість джерел інформації та засобів отримання знань, серед яких виділяють теле- та радіомережі, газети, журнали, наявність бібліотек і їх фонди;
- скорочення частки витрат на освіту, яка, по-перше, є посередником між інноваціями та їх упровадженням на підприємствах, по-друге, допомагає трансформувати дані та інформацію в знання засобом навчання;
- зростання кількості безробітних на тлі зростання кількості випускників вузів;
- фінансування досліджень і розробок інноваційного характеру за залишковим принципом.

У літературі подано численні пропозиції щодо переходу країни до знаннєвої економіки, але більш детально зупинимося на деяких із них.

- Навіть найкращі пропозиції матимуть лише рекомендаційний характер, якщо не буде створено дієвого механізму державного регулювання й сприяння інноваційній діяльності, підтримці вітчизняного виробника, захисту прав на інтелектуальні продукти, обмеження використання інтелектуального та професійно-кваліфікаційного потенціалу закордонними суб'єктами. Даний механізм повинен базуватися на законодавчій основі й

визначати коло осіб, які будуть регулювати та здійснювати моніторинг ситуації на відведеній ним ділянці роботи.

- Формування збалансованого ринку праці, кон'юнктура позиція якого сприяла б підвищенню культурно-кваліфікаційного рівня його суб'єктів, забезпечувала ефективну зайнятість тощо.

- Орієнтація держави на випереджальний розвиток, що можливо у разі пріоритетної ролі інноваційної діяльності та її підтримці з боку держави. Яскравим прикладом служить Китай з орієнтацією державного фінансування розробок, надання якісної освіти. Тому доцільним є перейняття закордонного досвіду з поправкою на національну самобутність.

З огляду на чисельні проблеми переходу України до економіки знань швидкі темпи у цьому напрямі очікувати нерозумно. Для запровадження даного процесу необхідно орієнтуватися на активізацію сильних сторін: інтелектуального та професійного потенціалу населення, національний менталітет і посилювати слабкі сторони: інноваційний потенціал, інформаційно-комунікаційну сферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажал Ю. М. Знаннєва економіка: теорія і державна політика // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – с. 71 – 86.
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : За-

- кон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 12. – С. 102.
3. Макаров В. Экономическое развитие России и проблемы микроэкономики знаний / В. Макаров, Г. Клейнер // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 2. – С. 8–22.
 4. Мильнер Б. Понятие, разновидности и источники знаний / Б. Мильнер // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 2. – С. 106–119.
 5. Михеев В. Китай может использовать мировой финансовый кризис в интересах упрочения своих позиций в глобальной экономике [Электронный ресурс] / В. Михеев. – Режим доступа : <http://infoshos.ru/ru/?idn=3731>
 6. Пархоменко О. В. Інформація і знання – основа суспільно-економічного прогресу / О. В. Пархоменко, А. О. Пархоменко // Проблеми науки. – 2008. – № 1. – С. 2–5.
 7. Шевчук О. Б. Економіка, заснована на знаннях: соціально-економічні тенденції / О. Б. Шевчук // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 7–19.

УДК 331.101:330.142

ВНУТРЕННЯЯ СТРУКТУРА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Н. И. Хромов, кандидат экономических наук

Динамичное общественно-экономическое развитие, совершенствование техники и технологии, усложнение производственных и управленческих задач, других принимаемых решений выдвинули принципиально новые требования к характеристикам трудового потенциала и качеству рабочей силы.

Способности, знания, навыки человека становятся человеческими ресурсами и приобретают актуальность в процессе производства и ценность этих знаний и навыков следует рассматривать именно через их полезность в производстве. С этой точки зрения, человеческие ресурсы – это качества индивидуума, которые приобретают ценность в процессе привлечения к производственным отношениям [1, с. 33].

Оптимальность соответствия профессиональных знаний, способностей и навыков человека требованиям современного производства, характеризует качество рабочей силы, соответствующее понятию категории «человеческий капитал».

Основоположниками научной теории человеческого капитала являются известные ученые, лауреаты Нобелевской премии Т. Шульц и Г. Беккер.

Теоретико-методологические и приклад-

ные основы современного этапа развития концепции человеческого капитала исследованы в трудах российских и отечественных ученых Р. Капелюшникова, С. Дятлова, В. Щетинина, Е. Гришновой, Е. Бородиной, В. Антонюк и др.

Однако трактовка отдельных положений является в ряде случаев противоречивой и не комплексной, даже в формулировании самого понятия «человеческий капитал» и его соотношения с другими невещественными видами капитала. Поэтому дальнейшие исследования экономической категории «человеческий капитал» является весьма актуальными и с общетеоретической точки зрения, и с позиции роли человеческого фактора в повышении эффективности производства и общественно-экономического развития в целом.

Целью статьи является дальнейшее исследование экономической категории «человеческий капитал», системный анализ элементов его внутренней структуры и их роли в формировании качества человеческого капитала.

Практически все представители современного научного сообщества сошлись во мнении, что непосредственно сам человек как индивидуум не является капиталом, равно как и имеющиеся у него способности в отрыве от